

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

БОРИСЕНКО С. І.,
orcid.org/0009-0001-9227-7917
викладач кафедри права
(Вищий навчальний приватний
заклад «Дніпровський гуманітарний
університет»)

УДК 349.6:342.7К

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.22>

**ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Стаття присвячена аналізу сучасного стану та перспектив реалізації екологічних прав людини в умовах глобальних і національних викликів. На основі Резолюції ГА ООН 76/300 (2022) право на чисте, здорове та стале довкілля розглядається як невід’ємне право третього покоління, що еволюціонувало від декларативних норм (Стокгольмська декларація 1972 р.) до імперативних міжнародних зобов’язань (Паризька угода 2015 р., Орхуська конвенція, Угода Ескасу).

Особливу увагу приділено теоретичним парадигмам (антропо- та екологоцентризм) та концепції «екологічної держави» як зразку, що гарантує біо- й антропоцентричні інтереси громадян. В українському контексті досліджуються системні перешкоди: фрагментарність законодавства, слабкість адміністративних механізмів, воєнний екоцид (замінування 30 % території, руйнування Каховської ГЕС, забруднення Чорнобильської зони), що призводять до масових порушень права на безпечне довкілля (ст. 50 Конституції України) та суміжних прав (на життя, здоров’я, воду).

Проаналізовано процесуальні гарантії Орхуської конвенції, практику ЄСПЛ (справи «Лопес Остра», «Татар проти Румунії»), а також загрози екологічним правозахисникам (EHRDs) в умовах гібридної війни та планетарної тріади криз (клімат, біорізноманіття, забруднення). На підставі доповідей ОНЧР (2025), Geneva Environment Network (2025) та Universal Rights Group обґрунтовано необхідність посилення захисту EHRDs, імплементації Угоди Ескасу та створення національних механізмів репарацій за екологічну шкоду.

Узагальнюючи результати дослідження, стаття формулює комплекс рекомендацій щодо вдосконалення національної системи гарантування екологічних прав людини, зокрема розвитку інститутів превентивної екологічної політики, підвищення ефективності правозастосовної практики, посилення міжнародно-правових механізмів відповідальності за екологічні злочини та формування засад екологічної держави в Україні. Отримані висновки мають практичне застосування для удосконалення державної екологічної політики, правозахисної діяльності та подальших наукових розвідок у сфері екологічного права.

Ключові слова: екологічні права людини, право на безпечне довкілля, екоцид, екологічна держава, EHRDs, Орхуська конвенція, Угода Ескасу, євроінтеграція.

Borysenko S. I. Environmental human rights: contemporary challenges and mechanisms for their implementation

The article is devoted to the analysis of the current state and prospects for the implementation of human environmental rights in the context of global and national challenges. Based on UN General Assembly Resolution 76/300 (2022), the right to a clean, healthy, and sustainable environment is considered an inalienable third-generation right that has evolved from declarative norms (Stockholm Declaration of 1972) to imperative international obligations (Paris Agreement of 2015, Aarhus Convention, Escazú Agreement).

Particular attention is paid to theoretical paradigms (anthropocentrism and ecocentrism) and the concept of the “ecological state” as a model that guarantees both bio- and anthropocentric interests of citizens. In the Ukrainian context, systemic obstacles are examined: fragmentation of legislation, weakness of administrative mechanisms, and war-induced ecocide (mining of 30% of the territory, destruction of the Kakhovka Hydroelectric Power Plant, contamination of the Chornobyl zone), which lead to massive violations of the right to a safe environment (Article 50 of the Constitution of Ukraine) and related rights (to life, health, and water).

The procedural guarantees of the Aarhus Convention, the case law of the ECtHR (cases “López Ostra”, “Tătar v. Romania”), as well as threats to environmental human rights defenders (EHRDs) in the context of hybrid warfare and the planetary triad of crises (climate, biodiversity, pollution) are analysed. Drawing on reports from OHCHR (2025), Geneva Environment Network (2025), and Universal Rights Group, the necessity of strengthening EHRDs protection, implementing the Escazú Agreement, and establishing national mechanisms for reparations for environmental damage is substantiated.

Summarising the research findings, the article formulates a set of recommendations for improving the national system of guaranteeing human environmental rights, including the development of institutions for preventive environmental policy, increasing the effectiveness of law enforcement practice, strengthening international legal mechanisms of accountability for environmental crimes, and laying the foundations for an ecological state in Ukraine. The conclusions have practical application for the improvement of state environmental policy, human rights activities, and further scientific research in the field of environmental law.

Key words: *environmental human rights, the right to a safe environment, ecocide, environmental state, EHRDs, Aarhus Convention, Escazú Agreement, European integration.*

Вступ. У сучасних умовах глобальних екологічних змін право людини на безпечне, здорове та стає докільля набуває статусу одного з ключових прав третього покоління, що визначає якість життя та перспективи сталого розвитку. Визнання цього права Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 76/300 (2022 р.) стало важливим етапом у формуванні міжнародних стандартів охорони довкілля та утвердженні його як універсальної цінності. Водночас реалізація екологічних прав стикається з низкою системних завдань, серед яких – триада планетарних криз (зміна клімату, втрата біорізноманіття, забруднення), деградація природних ресурсів, посилення антропогенного навантаження та зростання кількості екологічних конфліктів.

Для України проблема набуває особливої гостроти у зв'язку війною, що спричинила масштабні руйнування природного середовища, забруднення земель і водних ресурсів, техногенні катастрофи та явища, які вітчизняні й міжнародні експерти кваліфікують як екоцидогенні наслідки війни. У таких умовах екологічні права перестають бути декларативними: їх дотримання стає передумовою національної безпеки, охорони здоров'я населення та відбудови держави.

Стан дослідження теми. Питання екологічних прав людини є предметом широкого наукового та практичного обговорення у міжнародній і національній правовій доктрині. Теоретичні засади формування екологічних прав як частини прав людини третього покоління розроблялися у працях закордонних та українських науковців, котрі розглядають їхню еволюцію від декларативних до обов'язкових норм міжнародного права. Вагомий внесок у розвиток ідеї екологічної держави та осмислення гарантій права на безпечне довкілля зробили Бондар, Однороб, Булгакова, які висвітлюють матеріальні та процесуальні аспекти екологічних прав, базуючись на Конституції України, Орхуській конвенції та міжнародних нормах.

Окреме питання присвячене впливу збройних протистоянь на стан довкілля та здійснення екологічних прав людини. У роботах Коритко, Кучери, Зигрій, Кійко та Мацук вивчаються порушення екологічних прав у часи воєнного стану та нагальні питання визначення екоциду. Аспекти безпеки екологічних правозахисників та світових механізмів захисту відображено у звітах ОНЧР, Geneva Environment Network та Universal Rights Group, які створюють сучасну основу міжнародної політики у сфері охорони довкілля та прав людини. Незважаючи на велику кількість праць, цілісне опрацювання труднощі втілення екологічних прав людини під час війни та євроінтеграції України вимагає подальших наукових пошуків, що підтверджує важливість цієї статті.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає сукупність загальнонаукових та спеціально-правових методів, які забезпечили комплексний розгляд предмета. Зокрема, використано: діалектичний метод, формально-правовий, системно-структурний метод, порівняльно-правовий метод, метод вивчення та узагальнення напрацювань та прогностичний метод.

Актуальність теми. Актуальність дослідження визначається необхідністю комплексного аналізу сучасних викликів у сфері реалізації екологічних прав людини, оцінки ефективності національних та міжнародних механізмів їх гарантування, а також визначення напрямів удосконалення правової стратегії України з урахуванням євроінтеграційних зобов'язань і світових стандартів.

Мета статті. Метою статті є систематизація теоретико-правових підходів до розуміння екологічних прав людини, виявлення проблем їх практичної реалізації та окреслення перспектив формування екологічної держави як моделі, що забезпечує комплексний захист довкілля і прав людини в умовах сучасних глобальних і національних викликів.

Постановка завдання. У сучасних умовах посилення світових екологічних криз та війни постає потреба комплексного розгляду стану впровадження екологічних прав людини, виокремлення умов, які ускладнюють їх гарантування, та окреслення дієвих засобів правового захисту. Відсутність цілісної національної моделі гарантування екологічних прав, фрагментарність законодавства, слабкість інституційних механізмів, а також масштабні екоцидодогенні наслідки війни формують нові виклики для правової системи та потребують наукового осмислення.

Виклад основного матеріалу. Екологічні права належать до категорії природних, невідчужуваних та невід'ємних прав людини, що посідають пріоритетне місце у системі конституційних гарантій. Стаття 50 Конституції України закріплює право на безпечне для життя і здоров'я довкілля закріплено як фундаментальне екологічне право людини і громадянина. У сучасних умовах ці права набувають особливої уваги, оскільки безпосередньо пов'язані з забезпеченням базових умов існування людства. Еволюція правової доктрини свідчить про усвідомлення національною та міжнародною спільнотою критичної необхідності збереження природно-ресурсного потенціалу, раціонального та сталого використання природних компонентів та створення безпечного середовища життєдіяльності.

Це усвідомлення відображає об'єктивну потребу суспільства у задоволенні фундаментальних біологічних (дихання чистим повітрям, споживання безпечної питної води та екологічно чистої їжі) та духовно-естетичних потреб людини.

У більшості правових систем світу екологічні права визнаються не лише як самостійна група суб'єктивних прав, але й як необхідна правова основа для забезпечення біологічної, екологічної та естетичної складових якості життя людини. Такий підхід підкреслює інтегративний характер екологічних прав у структурі прав людини третього покоління та їхнє значення для реалізації концепції сталого розвитку. Екологічні права людини еволюціонували від декларативних норм (Стокгольмська декларація 1972 р.) до імперативних зобов'язань держав (Паризька угода 2015 р., Резолюція ГА ООН 76/300). Теоретичне підґрунтя цього процесу базується на двох ключових парадигмах: антропоцентричній, де довкілля розглядається як умова реалізації основних прав людини, та екологоцентричній, яка визнає внутрішню цінність природи незалежно від людського впливу.

У межах сучасних досліджень проблематика екологічних прав розглядається у взаємозв'язку з концепцією екологічної держави. У статті «Екологічна держава та право людини на безпечне довкілля: теоретико-правовий аналіз і виклики для України» (2024) автори пропонують модель держави, що виконує функцію гаранта біо- та антропоцентричних інтересів, забезпечуючи реальний механізм охорони довкілля.

Екологічні права людини – це комплекс правових можливостей, спрямованих на забезпечення сприятливих умов життя через охорону довкілля. Вони охоплюють право на безпечне та здорове довкілля, право на доступ до екологічної інформації, право на участь у прийнятті екологічно значущих рішень, право на доступ до правосуддя з питань довкілля.

Матеріальні та процесуальні аспекти екологічних прав розкриваються в роботі М. Булгакової «Екологічні права та обов'язки громадян». У роботі системно викладено національну правову основу реалізації екологічних прав людини в Україні, спираючись на ст. 50 Конституції України та ст. 9–12 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища». Авторка розмежовує матеріальні (право на безпечне довкілля, відшкодування шкоди) та процесуальні права (доступ до інформації, участь у прийнятті рішень, доступ до правосуддя), підкреслюючи їхню залежність від імплементації Орхуської конвенції. Особливу увагу приділено гарантіям реалізації (ст. 10 Закону) – від державного моніторингу до громадського контролю – та обов'язкам громадян (ст. 12), включаючи раціональне природокористування та компенсацію шкоди. Булгакова акцентує на ролі судової практики ЄСПЛ (справи «Лопес Остра», «Татар проти Румунії»), яка інтерпретує екологічні порушення як посягання на ст. 8 (повага до приватного життя) та ст. 10 (свобода вираження) ЄКПЛ, створюючи прецеденти для національного правозастосування. Цей аналіз є цінним для розуміння взаємозв'язку між процесуальними механізмами та матеріальними правами, особливо в умовах війни, коли доступ до екологічної інформації та судовий захист стають критичними для документування екоциду та захисту вразливих груп [1].

Бондар Н.А. та Однороб В.С. у своїй роботі проводять комплексний теоретико-правовий аналіз концепції «екологічної держави» як моделі, де держава зобов'язана забезпечувати сталий розвиток і захист довкілля як фундаментального права людини. Спираючись на конституційне право та міжнародні стандарти (зокрема, ст. 50 Конституції України, Орхуську конвенцію та Резолюцію Генасамблеї ООН 76/300 від 2022 р. про право на чисте, здорове і стійке довкілля), автори розкривають еволюцію цього права від декларативних норм до імперативних механізмів реалізації.

Україна зараз стоїть на шляху реалізації екологічних прав, що в свою чергу впливає з різних факторів:

- фрагментарність законодавства (відсутність комплексного закону про екологічну безпеку, попри імплементацію Директиви 2004/35/ЄС про екологічну відповідальність);
- вплив війни, що призвів до екоциду (забруднення Чорнобильської зони, мінування лісів, загроза гідросистемам), ускладнюючи реалізацію права на безпечне довкілля;
- слабкість адміністративних механізмів (недостатній моніторинг через брак ресурсів Міндовкілля та корупційні ризики в екоконтролі). Автори пропонують моделі адаптації: конституційне фіксування «екологічної держави» (аналогічно ст. 24 Конституції Португалії), створення Національного фонду відновлення довкілля з репараційними коштами та

інтеграція екоправ у систему прав людини через ЄСПЛ-практику (справи «Лопес Остра» проти Іспанії, 2019).

Цей аналіз підкреслює необхідність переходу від реактивного до превентивного правового регулювання, де право на безпечне довкілля стає інструментом зеленої трансформації України в контексті євроінтеграції [2].

У статті «Порушення екологічних прав людини в Україні в період воєнного стану (на прикладі Каховської катастрофи)» автори здійснюють комплексний доктринально-правовий аналіз системних порушень права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, гарантованого статтею 50 Конституції України, а також пов'язаних із ним фундаментальних прав – на життя, охорону здоров'я та доступ до безпечної питної води – в умовах правового режиму воєнного стану. Особливу увагу зосереджено на руйнуванні Каховської гідроелектростанції 6 червня 2023 року, яке розглядається як акт екоциду з довгостроковими екологічними, соціальними та гуманітарними наслідками. Підлив дамби призвів до масштабного затоплення території площею близько 620 км², істотного забруднення акваторії Чорного моря токсичними речовинами, зокрема нітратами та важкими металами, деградації приблизно 18 тис. га лісових насаджень і понад 20 тис. га сільськогосподарських угідь, а також до значних людських втрат, включно з численними загиблими та позбавленням доступу до питної води близько 1,6 млн осіб. Зазначені обставини, на думку авторів, свідчать про грубе порушення міжнародних зобов'язань держави-агресора, зокрема норм Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Орхуської конвенції та Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 76/300.

Коритко Л. розкриває правові виклики: фрагментарність національного законодавства (відсутність норм про екологічну відповідальність за воєнні злочини в Кримінальному кодексі), обмеження доступу до інформації та правосуддя під час воєнного стану (Закон «Про правовий режим воєнного стану»), а також міжнародні прогалини (недостатня імплементація Женевських конвенцій щодо екологічного захисту). На основі практики ЄСПЛ та Міжнародного суду ООН пропонуються механізми реалізації: створення спеціального фонду репарацій за екологічну шкоду; розширення кримінальної юрисдикції за екоцид (ст. 441 КК України); посилення ролі EHRDs у моніторингу через цифрові платформи. Цей аналіз є ключовим для розуміння гібридних загроз екологічним правам у зонах конфлікту, підкреслюючи перехід від реактивного реагування до превентивних міжнародно-національних стратегій, і слугує основою для законодавчих ініціатив щодо інтеграції екологічної безпеки в систему прав людини під час воєнного стану [3].

Міжнародні організації також наголошують на необхідності посилення механізмів захисту екологічних прав. У доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини (OHCHR) «OHCHR and climate change» (2025) наголошується на вирішальній загрозі кліматичних змін для втілення екологічних прав людини, зокрема прав на життя, воду, здоров'я, їжу, житло та розвиток, що безпосередньо пов'язане з правом на безпечне довкілля, закріпленим у ст. 50 Конституції України та Резолюції Генасамблеї ООН 76/300 (2022). Документ зосереджується на зобов'язанні держав усувати передбачувані негативні наслідки кліматичних змін та забезпечувати доступ до дієвих методів захисту й адаптації, особливо для вразливих верств населення.

OHCHR просуває правозахисний погляд на кліматичні заходи (human rights-based approach), інтегруючи його в міжнародні (Паризька угода, Цілі сталого розвитку) та національні стратегії, з акцентом на: залученість і участь громадськості (відповідно до Орхуської конвенції); охорону екологічних правозахисників (EHRDs), чия діяльність в Україні під загрозою через конфлікт; доступ до відомостей, судового захисту та відшкодування. Особливо корисним є регіональний досвід: підтримка ратифікації Угоди Ескасу (Escazu Agreement) у Латинській Америці, яка містить спеціальні положення щодо охорони захисників довкілля. Висвітлює успішні приклади впливу OHCHR (включення прав людини в Паризьку угоду, резолюції РПЛ ООН) і пропонує шляхи реалізації: сприяння мережам EHRDs, гендерно зважені підходи до кліматичних міграцій (актуально для сходу України),

включення екологічних аспектів у діяльність правозахисних структур. Для України це формує правову базу для: конституційного закріплення кліматичної відповідальності держави; формування національних фондів відшкодування за екологічні збитки від агресії; судового захисту екологічних прав через ЄСПЛ та національні суди. Таким чином, погляд ОНЧР може слугувати доктринальною та практичною основою для перетворення України на «екологічну державу», де право на безпечне довкілля є не декларацією, а дієвим інструментом стійкості та відбудови [4].

Питання безпеки екологічних правозахисників є однією з ключових тем у звітах Geneva Environment Network (2025) як суб'єктів, що мирно відстоюють права людини, пов'язані з довкіллям (вода, повітря, земля, біорізноманіття), та водночас підкреслюється їхня крайня вразливість: у 2024 р. Документ наголошує на взаємозв'язку між порушенням екологічних прав і деградацією людського благополуччя, акцентуючи, що понад 100 країн конституційно закріпили право на здорове довкілля, однак механізми його реалізації залишаються недостатніми, особливо в умовах тріади планетарних криз (клімат, біорізноманіття, забруднення).

Для України цей аналіз набуває особливого значення в контексті війни: мінування територій, руйнування гідросистем, забруднення Чорнобильської зони створюють зони підвищеного ризику для EHRDs, чия діяльність (моніторинг екоциду, захист лісів, протидія незаконній вирубці) часто стикається з погрозами, стигматизацією та криміналізацією. Звіт пропонує міжнародні механізми захисту, що можуть бути адаптовані до українських реалій: Угода Ескасу (ст. 9) модель гарантування безпечного середовища для захисників, яку варто імплементувати через ратифікацію або аналогічний національний закон; Орхуська конвенція та інститут Спеціального доповідача з EHRDs (Мішель Форст, 2022) інструмент швидкого реагування на переслідування, актуальний для зон бойових дій; Резолюція РПЛ ООН 40/11 та Geneva Roadmap основа для створення національної політики захисту, включно з публічним визнанням внеску EHRDs у сталий розвиток.

Документ підкреслює роль Женевських інституцій (UNEP Defenders Policy, IUCN Res 115, ОНЧР, ІШР) у формуванні глобального порядку денного, де захист захисників є передумовою реалізації права на безпечне довкілля. Для України це створює правову та політичну основу для: (а) розробки Закону «Про захист екологічних правозахисників» з урахуванням *force majeure* воєнного стану; (б) інтеграції EHRDs у систему моніторингу екоциду та репараційних механізмів; (в) співпраці з UNECE та ESCAZÚ-подібними ініціативами в рамках євроінтеграції. Таким чином, підхід Geneva Environment Network може слугувати доктринальною моделлю для трансформації України в «екологічну державу», де захист EHRDs є не лише обов'язком, а й стратегічним елементом національної безпеки та зеленої відбудови [5].

У звіті Universal Rights Group (URG) «Environmental Human Rights Defenders (EHRDs): risking their today for our tomorrow» підкреслюється критична роль екологічних правозахисників (EHRDs) як «фронтової лінії» захисту довкілля та прав, залежних від нього, та водночас – катастрофічне зростання загроз їхньому життю. Автор наголошує, що вбивства – лише «гострий кінець» спектру порушень: за кожним летальним випадком стоять тисячі актів насильства, залякування, криміналізації та переслідувань, спрямованих на придушення активізму.

Для України цей аналіз набуває стратегічного значення: війна радикально посилює вразливість EHRDs, які документують екоцид (мінування лісів, забруднення річок, руйнування Чорнобильської зони), стикаючись із додатковими ризиками в зонах бойових дій, де моніторинг і звітність стають актами громадянського опору. Звіт пояснює зростання загроз конкуренцією за ресурси на тлі глобальної нерівності – в українському контексті це стосується незаконної вирубки, забруднення промисловістю та окупаційних практик.

Підхід Дж. Нокса слугує доктринальною основою для трансформації України в екологічну державу, де захист захисників довкілля є не лише правовим обов'язком, а й стратегічним елементом національної безпеки, зеленої відбудови та міжнародного правосуддя [6].

Особливої уваги заслуговують висновки Зигрій, Кійко та Мацук які демонструють новий підхід до розуміння екологічних прав людини – не лише як окремої галузевої категорії, а як інтегрального елементу сталого розвитку, без якого неможливе повноцінне функціонування демократичної правової держави. Унікальним для України в контексті – війни, яка вперше у новітній історії поставила питання екологічних прав у центр уваги не лише екологів, а й юристів-міжнародників, урядових інституцій і правозахисних організацій. Пошкодження промислових об'єктів, руйнування інфраструктури, забруднення води та повітря, ризики на ядерних об'єктах сформували явище, яке міжнародні експерти називають екоцидогенними наслідками війни. В умовах таких загроз екологічні права перестають бути декларативними: їх порушення має прямий вплив на національну безпеку та життя мільйонів громадян. Авторки справедливо підкреслюють, що сучасні механізми захисту екологічних прав потребують трансформації у бік міжнародної кримінальної відповідальності. Питання екологічних воєнних злочинів, включно з умисним забрудненням довкілля або створенням техногенних катастроф, потребує перегляду крізь призму норм міжнародного гуманітарного та кримінального права. Таким чином, постає необхідність не лише фіксації шкоди та документування інцидентів, але й розвитку правових інструментів, здатних кваліфікувати такі діяння як екоцид або злочини проти людяності, спрямовані проти природного середовища [7].

Висновки. Дослідження показало, що природні права людини є основною складовою прав третього покоління та значущою передумовою стійкого розвитку й екологічної диспозиції. В Україні їхнє втілення ускладнене не зв'язністю кодексів, недостатністю інституційних механізмів та великими екологічними наслідками війни, які містять ознаки екоциду.

Міжнародні стандарти – Орхуська конвенція, Розв'язання ГА ООН 76/300, практика ЄСПЛ та погляди ОНЧР – створюють фундамент, на який має опиратися національна система оборони природних прав. Особливого значення набуває охорона екологічних правозахисників та доступ до відомостей і судочинства, що є життєво важливим у часи воєнного стану.

Таким чином, забезпечення природних прав вимагає всебічного оновлення законодавства, покращення важелів нагляду та притягнення до відповідальності за екологічні злочини. Реалізація цих заходів посприє зміцненню екологічної безпеки та наближенню України до зразка екологічної держави, зосередженої на обороні людини й довкілля.

Список використаних джерел:

1. Екологічні права та обов'язки громадян : веб-сайт. URL: <https://jurists.lviv.ua/articles/environmental-rights-full.php> (дата звернення: 20.12.2025)
2. Бондар Н.А., Однороб В.С. Екологічна держава та право людини на безпечне довкілля: теоретико-правовий аналіз і виклики для України. *Вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 75. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342194/330080> (дата звернення: 20.12.2025)
3. Коритко Л. Я., Кучера А. М. Порушення екологічних прав людини в Україні в період воєнного стану (на прикладі Каховської катастрофи). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. № 81. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/300381/292705> (дата звернення: 20.12.2025)
4. OHCHR and climate change. – Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights : веб-сайт. URL: <https://www.ohchr.org/en/climate-change> (дата звернення: 18.12.2025)
5. Environmental Human Rights Defenders and the Role of Geneva. *Geneva Environment Network* : веб-сайт. URL: <https://www.genevaenvironmentnetwork.org/resources/updates/environmental-human-rights-defenders> (дата звернення: 17.12.2025)
6. Knox J. H. Environmental Human Rights Defenders (EHRDs): risking their today for our tomorrow. *Universal Rights Group* : веб-сайт. URL: <https://www.universal-rights.org/urg-policy->

reports/environmental-human-rights-defenders-ehrds-risking-today-tomorrow-2 (дата звернення: 20.12.2025)

7. Зигрій О., Кійко К., Мацук С. Інтерпретації та захист екологічних прав людини: міжнародні стандарти та українські реалії. Актуальні проблеми правознавства. 2022. № 1. С. 55–62.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

